

KÁRPÁTI ANDREA

KISKAMASZOK TÉRI KÉPESSÉGEI

A TÉRSZEMLELET FEJLŐDÉSE ÉS ÓVODAI, ISKOLAI FEJLESZTÉSE (4. RÉSZ)

A PLASZTIKAI KÉPESSÉG FEJLŐDÉSE KISKAMASZ KORBAN

A kilencedik-tizedik életév körül a „tündéri realista” kisiskolás kori képi nyelv hirtelen tűnik el, hogy átadja helyét a „felnőtt módon realista”, az ábrázolási konvenciókat készségesen elsajátító ábrázolási módnak. A 10–12 éves kor között a klasszikus rajzfejlődés-vizsgálatok teljesítményromlásról írtak. A rajzok esztétikai minőségének hanyatlását felnőtt bírálók ítéletei alapján állapították meg (pl. Gerő, 1983; Richter, 1997), és a saját képi kifejezéssel való elégedetlenségüket hangsúlyozták (Schuster, 2010). Ami a rajzok technikai színvonalát illeti, ezt a „gyermekművészet” paradigmát követők nem vizsgálták, a gyermekrajzot a vizuális nyelv tanulásához kapcsolódó szerzők viszont megállapították, hogy nincs szó a grafikus teljesítmény romlásáról (ezekről összefoglaló: Kárpáti, 2019).

A 11–14 éves kiskamasz korosztály ízlése az, ami a felnőtt képnéző számára a kisiskolás alkotások tündéri realizmusánál kevésbé vonzó. A bájos, giccsbe hajló ábrák, a képekbe szerkesztett rajzfilm figurák, emblémák, játékokon látott díszek a lányoknál, a harci jelenetek, fegyverek és autók túltengése a fiúk rajzain világosan jelzik: már nem vonzó a saját, immár ügyetlennek látott képi nyelv, a médiában szereplő képek jobban tetszenek.

Becker (2003) szerint a 11–15 évesek plasztikái is a saját alkotások egyre erősebb kritikáját tükrözik. A kisiskoláskort jellemző, szabadon szárnyaló képalkotó fantáziát a képességekben való kételkedés és a technikai részletek iránti érdeklődés váltja fel. A rajzórán a feladatok nagy része is a valósághű ábrázolás módszereit mutatja be. Erre építve a 11–14 évesek olyan grafikai formákból merítenek, amelyek egyszerűen előállíthatók. Sokan visszatérnek a kisgyermekkorai anyag-kísérletekhez, és hengert, kockát vagy göböt (gombócot) gyúrnak az agyagból.

A vizuális nyelvben tehetséges fiatal a kiskamasz korban, 11–14 év között, a plasztikában is tovább fejlődik: kilép a frontális ábrázolás, az álló oszlopfigura szűk kompozicionális keretei közül, és körplasztikákat készít. A szobrászati megjelenítő technikák bemutatása után képes a témához illő, dinamikus kompozíció kialakítására.

1. ábra: P. Petra, 13 éves lány agyagszobra: Bikaviadal. 2002

2. ábra: fent: Nyúl rajza, 12 éves lány munkája, 2009. lent: Nyúl agyagszobra, 14 éves fiú munkája, 2011.

A plasztikát a személyiségvizsgálatokban is használják, hiszen ebben a médiumban az alkotó kevesebb sémával, azaz aktuális lelkiállapotát elfedő, begyakorolt motívummal rendelkezik, mint a grafikus nyelvben. Leindler Mlán (2013) a testkép vizsgálatára alkalmas projektív mérőeszközt fejlesztett ki, amelyet standardizált pszichológiai tesztekkel együtt lehet alkalmazni. A színes anyag a rajzteszthez hasonlóan a színhasználat vizsgálatát is lehetővé teszi. A testrészek és más képelemek térbeli viszonyai, az összeillesztések és a felületek minősége pedig a rajztesztekhez képest új, az alkotások jelentése szempontjából fontos kiértékelési szempontokat tesz lehetővé.

A teszt plasztikai feladatként is hasznos, érdekes, és értékelési szempontjai a rajzpedagógiában is használható, új megközelítésmódot jelentenek. Ezért idézem a tesztfelvételt és összefoglalom az értékelés szempontjait.

3. ábra: A gyurmateszt megoldása: 24 éves nő alkotásai (Leindler, 2013, 81)

„A vizsgálati személy elé lehelyezük amorf formában a 10 színű gyurmát. Legelőször megkérjük, hogy gyurmázza meg saját magát, majd

mikor ezzel elkészült, megkérjük, készítsen egy rajzot, hátteret, környezetet a gyurmafigurának. A gyurmázás közben nem szabunk időkorlátot, a gyurmák és ceruzák készletét az egész vizsgálat alatt rendelkezésre bocsátjuk. (...) A második fázisban a vizsgálati személyeket elvárásolt önmaguk megformázására kérjük, majd hasonlóképpen hátteret kell készíteniük hozzá. Mikor ezzel elkészülnek, ezeket is lefényképezzük, majd szétszedjük.” (Leindl, 2013, 54)

Az értékelés szempontjait a vizuális nevelés szempontjai szerint értelmezve sorolom fel:

- **Kiterjedés:** Térbeli vagy inkább síkszerű, a felületre simuló-e a szobor? Ha célunk a plasztikai ábrázolásban a tér minél bátrabb birtokba vétele, akkor lényeges, hogy az alkotó képes-e elszakadni a síkbeli ábrázolás konvencióitól és a térbeli minőségeket megjeleníteni.

- **„VAN” kategóriák:** A lábfej, a láb, a kézfej, a kéz, a törzs, a fej, a nyak, a mell, a haj, az arc (mint egészséges kifejezés), a szem, az orr, a száj, a fül és a ruha megjelenése a plasztikán. A képzőművészetben a részletezettség lényegtelen, de a rajztanításban érdekes lehet, milyen részleteket formál meg, és mennyire képes ezeket jó technikával, kifejezően megjeleníteni az alkotó.

- **Sorrendiség:** A testrészek megformálási sorrendjének a lélektani elemzés szempontjából van jelentősége. A rajztanításban a sorrend a kompozíciós folyamat nyomon követését teszi lehetővé. Az első megformált részletek mérete és kidolgozottság befolyásolja, milyenek lesznek a következők. Ha ezekre már nincs hely, nincs idő, a tanítás során az alkotás tervéhez illeszkedő komponálási módokat érdemes bemutatnunk.

- **Színek:** A pszichológiai elemzésben fontos, mely színeket használ az alkotó, ezért a gyurmateszt szerzője a színdominancia (a mű legjellemzőbb három színe) rögzítését kéri. A vizuális nevelésben a szín kifejező erejét figyeljük meg. Realista vagy expresszív, szimbolikus színekkel találkozunk-e? Mennyire hatásos, érzékletes, a néző számára jól értelmezhető a színválasztás?

- **Szubjektív kategóriák:** A befogadó megítélése szerint elbírálnak kategóriákat sorolja ide a szerző: méret, általános minőség, illesztések, testhelyzet. Ezek értékelése pszichológus képzettség igényel. Akárcsak a rajzoknál,

a plasztikában is érdemes felhívni az iskolapszichológus figyelmét az alkotóra, ha műve minőségében erősen eltér kortársaitól, és nem a tehetség irányába: ha nagyon kicsi a figura, ha a helyzethez nem illő, agresszív vagy szexuális motívumokat jelenít meg az iskolai munkában.

- **Típusok:** Az ábrázolás témája (ember, állat, tárgy, esetleg növényi forma) a rajztanár számára érdekes összehasonlítási lehetőséget kínál az alkotó grafikai és plasztikai nyelve között. Melyikben mozog biztonságosan, melyik szorul fejlesztésre? A válasz nem egyértelmű. A kétdimenziós alkotásban nagyobb a gyakorlatuk, de vannak, akik a téralakításban találják meg az igazi (ön)kifejező médiumot.

4. ábra: a gyurmateszt két megoldása: „Valódi és elvárásolt önmagam”. 34 éves nő munkái. (Leindler, 2013, 75)

A teszt része még a *gyurmafigurákhoz* történő háttér rajzolása is. A rajz külső vagy belső teret ábrázolhat, de nonfiguratív jellegű is lehet. Érdekes megfigyelni, mennyire illik a figura a rajzolt térbe. A *térhasználat* minőségét jelzi még, hogy a gyurmafigura mérete hogyan viszonyul a háttérhez: méretarányos, vagy túlságosan nagy, illetve kicsi. A feladat megoldásakor a térbeli forma és a rajzolt környezet, a két- és háromdimenziós ábrázolásmódok közötti kapcsolatteremtésre van szükség. A megoldás színvonala a térszemlélet szempontjából fontos képességelemek: a *transzponálás* és a *mentális kifejezés* fejlettségét mutatja meg.

HOGYAN FEJLESZTHETŐK A 11-14 ÉVESEK TÉRI KÉPESSÉGEI?

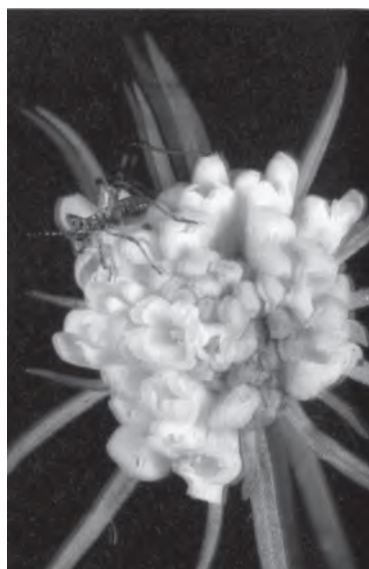
A korosztálynak készült pedagógiai programok gondolatok, érzelmek, hangulatok kifejezését javasolják. A nyitott, kreatív feladatokban a művészet képi, plasztikai műfajából tanult kifejezőeszközök, módszerek, technikák alkalmazását gyakorolhatják. Érdekes téralkotó feladat egy tárgy más funkcióra történő átalakítása, természeti formák alkalmazása. A KEGA kutatási programban a nyitrai Konsztantin Filozófus Egyetem Pedagógiai Karán megvalósított térszemlélet-fejlesztő programban két- és háromdimenziós rajzban és makettekben valósítják meg Lehoák Éva egyetemi adjunktus, képzőművész pedagógiai programját. A feladatsor az 5. osztályban közvetlen lakókörnyezet feltérképezésével kezdődik, majd szubjektív, saját jelekkel ellátott térképeket alkotnak a tágabb környezetről. A rajzok alapján csoportmunkában ház- és városmakettek készülnek. A 6. osztályosok programjában tárgytervezés is szerepel, hiszen a konstruáló képesség szoros kapcsolatban van számos téri képességgel.

5. ábra: Íróasztalom. Ötödik osztályos fiú fotója és rajza. A térszemlélet fejlesztő feladat a COVID-19 karantén idején, online rajztanítás során készült.

6. ábra: Világom térképe. 5. osztályos fiú rajza, 2021.

7. ábra: Növények és bogarak anaglif fotókon. Tóth Attila felvételei.

Tóth Attila, az UKF egyetemi adjunktusa, matematikatanár javaslatára *anaglif* eljárással térhatású képeket is készítenek majd a tanulók. Az anaglif képeket egy ingyenes szoftver segítségével, saját természetfotókból állítják majd elő a diákok (<http://stereo.jp.org/eng/stphmkr>). A térben megjelenítendő látványt (tárgyat, tájat, növényt, állatot) jobbról és balról is, 6-7 cm-es eltolással lefényképezzük, majd ezeket betöltjük a programba. A program megfelelő színekkel látja el a két eltoló fényképet, majd megszínezve összeállítja, így a piros-zöld szemüveg segítségével háromdimenziós képet látunk. A diákok nemcsak fotókat alakíthatnak térbeli látványnyá, de maguk is rajzolhatnak anaglif alakzatokat.

A plasztikai fejlesztés hatásos módszere a tárgykészítés is. Ebben a korban a leghatékonyabb a technikák és ábrázolási szabályok megtanítása, hiszen a fiatal alkotók éppen ezt szeretnék: szabályosan, „felnőtt módon” bánni az anyagokkal. Ha edények készülnek, nem okoz feszültséget a valósággal való folyamatos összevetés, főleg, ha a modern kerámia változatos formavilágát is megismerik. A felületdíszítéssel egyénivé tehető a tárgyak,

a dekoratív és a festői stílusú alkotók is sajátjukká tehetik a megszokott formákat is.

8. ábra: bal oldalon: Font Sára, 14 éves: Edény. 2001. Jobb oldalon: Kondics Tamás, 11 éves: Váza. 1997

A FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

- Becker, Stefan (2003): *Plastisches Gestalten von Kindern und Jugendlichen. Entwicklungsprozesse im Formen und Modellieren*. Auer Verlag. ISBN: 978-34-03039105
- Gerő Zsuzsa (1983): *A gyermekkori esztétikus rajzolás hatása a kreativitás további fejlődésére*. In: Magyar Pszichológiai Szemle, 24. évf., 3. sz., 244–255. ISSN: 0025-0279
- Kárpáti Andrea (2019): *A gyermekrajztól a fiatalok vizuális nyelvég: fejlődés, fejlesztés, értékelés*. Budapest, Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634543626 ISBN: 978 963 454 362
- Leindler Milán (2013): *A testkép vizsgálatára alkalmas projektív plasztikai teszt*. Kézirat. Közlemény a teszt használatáról: Leindler Milán (2013). *Nem vagyok elég vékony, hogy ide beférjek – Esettanulmány a gyurmateszt használatával*. In: Studia Casuistica, 3. évf., 1. sz., 5–20. ISSN 2063-8396
- Richter, H.-G. (1997): *Die Kinderzeichnung. Entwicklung, Interpretation, Aesthetik*. Cornelsen Verlag. ISBN: 978-34-64491768
- Schuster, M. (1993): *Die Psychologie der Kinderzeichnung*. Springer Verlag. ISBN: 9783540515401

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen tanulmány a „KEGA 015UKF4/2020 Rozvoj priestorovej predstavivosti 10-12 ročných žiakov základných škôl” pályázat keretében jött létre.